УДК 343.1

А. В. Мельниченко
старший лейтенант поліції,
слідчий слідчого управління
Головного управління Національної поліції у м. Києві

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ (ВІДМИВАННЯМ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

На сьогодні дуже багато злочинів вчиняються в господарській сфері, зокрема й такий, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Цей злочин відрізняється суспільною небезпечністю, оскільки він завжди є завуальованим та нерозривно пов'язується з іншим предикатним діянням (злочином, вчиненням якого здобуто кошти й майно). Це питання є особливо актуальним нині, оскільки злочинці кожного дня створюють нові схеми для виведення коштів за кордон і створення перешкод правоохоронним органам для їх виявлення й повернення.

Проблема виявлення злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, є актуальною тому, що цей злочин нерозривно поєднується, по-перше, з іншим предикатним злочином, що підвищує суспільну небезпечність таких діянь, а по-друге, з розвитком комп'ютерних технологій, нових схем накопичення «брудних» коштів. Отже, діяльність оперативних підрозділів та органу досудового розслідування має рухатись у ногу із часом як на законодавчому рівні, так і на рівні конкретних виконавчих дій.

Поняття «відмивання коштів» виникло в США в 1920-х рр. та використовувалось офіцерами американської поліції щодо пралень, які перебували у власності мафіозних угруповань. Такі угруповання демонстрували активну зацікавленість у придбанні пралень, багато з яких уже перебували у власності кримінальних груп, позаяк вони давали змогу надавати легальність коштам, отриманим від кримінальної діяльності.

Так, у США набув чинності у формі 18-ї поправки до Конституції США «Сухий закон», прийнятий Конгресом ще в 1917 р., яким заборонялись виробництво, продаж і перевезення алкогольних напоїв у країні. Виникло та набуло поширення таємне виробництво й контрабандне ввезення таких напоїв. На чорному ринку вони продавалися за надзвичайно високими цінами. На контрабанді й незаконній торгівлі спиртними напоями особливо наживались розгалужені того часу організовані злочинні співтовариства та інші злочинні організації. Таким чином, виникала необхідність у легалізації отриманих доходів, введенні їх до законного обігу з метою «очищення», «відмивання» для подальшого відтворення капіталів.

Отримані в такий спосіб кошти спочатку активно вкладались у нерухомість, торгівлю продуктами харчування й промисловими товарами, транспорт (наприклад, приватне таксі), сферу побутових послуг, що збільшувало й без того досить широкі масштаби тіньового сектора економіки.

Готівку необхідно було легалізувати та видати за законні доходи. Одним із способів зробити це стало придбання абсолютно легального бізнесу, у якому легальні капітали змішувались із незаконними, наприклад, як було зазначено, через мережу пралень, організованих у Чикаго відомим гангстером Аль Капоне.

Основні проблемні питання початкової стадії досудового розслідування в провадженнях про злочини у сфері господарської діяльності вирішують із використанням досягнень теорії оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Такий комплексний підхід має важливе методологічне значення та широко представлений у наукових дослідженнях і спеціальній літературі.

Обов'язковою передумовою внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ст. 209 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є встановлення конкретного факту вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, за яке в КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 3 й більше років або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави, і за таке ж діяння передбачається відповідальність у КК України, що визначається відкриттям провадження за ознаками такого діяння або наявністю іншого нереабілітуючого рішення в провадженні про предикатний злочин.

Найбільш розповсюдженими предикатними злочинами, які приносять доходи, що в подальшому легалізуються, є незаконна господарська та підприємницька діяльність, нецільове використання бюджетних коштів, незаконне відшкодування ПДВ з державного бюджету, незаконний обіг підакцизних товарів, приховування валютної виручки, службові розкрадання.

Ознаки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зазвичай виявляються під час розслідування кримінального провадження про предикатний злочин або під час проведення оперативно-розшукових заходів відповідними підрозділами Національної поліції України, органами досудового розслідування, оперативними

© А. В. Мельниченко, 2016

підрозділами Служби безпеки України з перевірки інформації про сам предикатний злочин або із забезпечення його розслідування, а також заяв, повідомлень громадян чи засобів масової інформації та повідомлень Державної служби фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг) про фінансові операції, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів.

Так, перевіряючи матеріали Держфінмоніторингу, було викрито діяльність організованої злочинної групи, до складу якої входили працівники банків та особи, які створювали підприємства з ознаками фіктивності.

За грошову винагороду на підставних осіб реєструвались приватні підприємства, у тому числі багатопрофільні, кожен із яких мав багатомільйонні валові доходи. За період з 25 жовтня 2006 р. по 25 березня 2008 р. на ці рахунки від інших суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності надійшло понад 72 млн грн. Кошти надходили за підробленими фінансово-господарськими документами за безтоварні операції. У подальшому ці гроші під видом закупівлі сільськогосподарської продукції отримувала уповноважена особа готівкою.

У березні 2008 р. в момент зняття 825 тис. грн готівкою в приміщенні Херсонської філії банку затримано організовану злочину групу. Готівку вилучено, грошові кошти на поточних рахунках підприємств на суму 37 тис. грн заблоковано.

Допоміжною інформацією для встановлення фактів легалізації (відмивання) доходів є дані бюро технічної інвентаризації (про придбання (реалізацію) нерухомості (будинків, квартир, гаражів)), відділів реєстрації транспортних засобів та автомагазинів (про придбання транспортних засобів), телефонних станцій, компаній мобільного зв'язку (про придбання й використання мобільних і стаціонарних (квартирних) телефонів), нотаріальних контор (про посвідчення угод, завірення документів), банківських установ (про наявність коштів на рахунках та їх рух), митниць (про переміщення осіб і товарів через митний кордон), правоохоронних органів (дані спеціальних інформаційних систем), комісії із цінних паперів (про придбання акцій тощо).

Встановлено, що група суб'єктів господарювання під видом надання різноманітних послуг та оплати за різноманітні товари (наприклад, надання послуги та купівля-продаж товарів здійснювались лише на папері) здійснює акумулювання коштів юридичних осіб. Кошти з рахунку одного суб'єкта господарювання як оплата за товарно-матеріальні цінності перераховуються на рахунок іншого, а потім того ж дня перераховуються іншому суб'єкту господарювання за аналогічною схемою. Зрештою, кошти зараховуються як оплата за цінні папери (векселі) на користь фізичної особи, яка в подальшому знімає грошові кошти готівкою.

Упродовж 2015 р. працівниками Національної поліції України було внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та розпочато досудове розслідування в 221 кримінальному провадженні за фактом виявлення факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. З них у 63 кримінальних провадженнях особам винесено повідомлення про підозру (17 осіб оголошено в розшук). За 2015 р. у порядку ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України 41 кримінальне провадження направлено до суду та закрито в порядку ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України.

Як показує практичний досвід, відомості до ЄРДР за фактом виявлення факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не завжди вносяться відразу. Це пов'язано з необхідністю збору інформації щодо руху таких коштів, встановлення місцезнаходження предмета злочину (готівкових коштів, майна), а також встановлення всіх причетних осіб, оскільки дуже часто грошові кошти виводяться через низку «фіктивних» підприємств до кінцевого набувача. Дії щодо реєстрації матеріалів за ст. 209 КК України зазвичай здійснюються на завершальному етапі досудового розслідування перед кінцевим повідомленням про підозру, коли необхідні докази вже зібрано, і ст. 209 КК України виступатиме як додатковий епізод.

Проте, наприклад, у разі виявлення майна, набутого внаслідок легалізації «брудних» коштів, і подання клопотання про накладення на нього арешту з метою протидії його подальшій реалізації слідчий суддя без внесення відомостей до ЄРДР за цим фактом, передбаченим ст. 209 КК України, не виносить ухвалу про накладення арешту на таке майно. На практиці слідчий суддя під час розгляду клопотання про арешт майна в усній формі повідомляє слідчому про те, що його клопотання не буде задоволено, і виносить ухвалу про відхилення клопотання з формальних підстав.

Також однією з проблем, які виникають після виявлення факту легалізації доходів, є те, що не завжди фігурант (особа, яка вчинила предикатний злочин) є суб'єктом легалізації. Наприклад, згідно з проведеними негласними слідчими (розшуковими) діями встановлено, що суб'єктами легалізації виступають члени сім'ї, близькі родичі, друзі та партнери за роботою. Цим особам фігурант на довірительних відносинах надає право на розпорядження грошовими коштами, і хоча де-юре ними не володіє, проте де-факто розпоряджається в повному обсязі, а підставні особи (родичі, друзі) виконують лише номінальну функ-

цію власників. Важким для вирішення є питання доведення умислу підставних осіб, особливо коли вони є зацікавленими в легалізації.

У таких випадках потрібно підходити до кожної ситуації індивідуально, аналізувати докази, уже зібрані в ході досудового розслідування, отримувати відомості про доходи, майно, матеріальний стан підставних осіб, а також узгоджувати внесення відомостей до ЄРДР за ст. 209 КК України з органом прокуратури, який здійснює процесуальне керівництво, щоб у майбутньому не виникало протиріч на кінцевому етапі досудового розслідування та під час винесення повідомлення про підозру конкретним особам.

Необхідною умовою виявлення факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є своєчасний аналіз під час документування й попередньої перевірки ознак підготовки та вчинення злочинів. Зв'язок способу вчинення предикатного злочину й відповідної типології легалізації (відмивання) доходів визначає закономірності, які мають значення для правильного висунення слідчих версій щодо характеру події, про яку «сигналізують» ці ознаки, а також визначення напряму розслідування.

Наприклад, з використанням матеріалів Держфінмоніторингу в межах кримінального провадження (внесено до ЄРДР районною прокуратурою м. Луганська за ч. 2 ст. 364 КК України) встановлено 4 суб'єктів господарської діяльності, які виступали індосантами та мали значні обсяги операцій на вторинному ринку купівлі-продажу векселів.

Упродовж тривалого часу організатори конвертаційного центру здійснювали незаконне переведення безготівкових коштів у готівку за такою схемою: легальні підприємства за нібито придбані товари й послуги зараховували грошові кошти на банківські рахунки 5 «транзитних» суб'єктів господарювання; після цього гроші перераховувались на банківські рахунки інших 4 суб'єктів господарської діяльності м. Києва та м. Луганська з ознаками фіктивності. Щоб надати вказаним операціям вигляду правомірності, у схемах конвертації використовувались векселі фіктивних суб'єктів господарської діяльності та підроблені векселі. Згодом на підставі чеків грошові кошти знімались готівкою з рахунків фіктивних підприємств під виглядом закупівлі товарно-матеріальних цінностей та передавались «клієнтам» – посадовим особам діючих підприємств разом із фальсифікованими документами на товари (роботи, послуги). Фактично операції з придбання товарів, робіт і послуг у «транзитних» підприємств, а також із їх постачання діючим підприємствам – «клієнтам» центру не здійснювались. За 2008–2009 рр. обіг коштів за рахунками суб'єктів господарської діяльності, що входили до складу конвертаційного центру, склав понад 40 млн грн.

Під час виявлення факту легалізації, тобто вчинення хоча б одного з діянь, передбачених диспозицією ст. 209 КК України, мають бути з'ясовані такі обставини: предмет легалізації (джерело походження коштів або іншого майна, що легалізуються); спосіб (технологічна схема) легалізації як конкретне відображення одного з діянь, передбачених у диспозиції ст. 209 КК України; обстановка (час, місце) здійснення легалізації; суб'єкт легалізації; обставини здійснення легалізації; наслідки легалізації; обставини, що виключають злочинність і караність; обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність; причини й умови, що сприяли вчиненню легалізації.

З огляду на зібрані докази вже в ході подальшого досудового розслідування вирішується питання про повідомлення про підозру та обрання запобіжного заходу щодо осіб, які причетні до вчинення вказаних злочинів, як за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, так і за предикатний злочин.

Підсумовуючи викладене, можна побачити наявність значної протидії, з якою стикаються працівники оперативних підрозділів, органу досудового розслідування з боку зацікавлених осіб під час виявлення та розслідування такого злочину.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с.

2. Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : [наук.-практ. посібник] / В.А. Журавель. – Х. : Одіссей, 2005. – 312 с.

3. Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів : Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства доходів і зборів України, Служби безпеки України від 2 грудня 2013 р. № 1026/1184/739/484 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2170-13.

4. Головіна В.П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.П. Головіна. – К., 2004. – 19 с.

5. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : [монографія] / О.Є. Користін. – К., 2007. – 450 с.

6. Чернявський С.С. Легалізація (відмивання) доходів у механізмі економічного шахрайства: комплексний аналіз / С.С. Чернявський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 113–123.

7. Чернявський С.С. Розкриття та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : [метод. рекомендації] / С.С. Чернявський, О.Є. Користін, О.Ю. Татаров та ін. – К., 2010. – 140 с.

Анотація

Мельниченко А. В. **Особливості виявлення злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.** – Стаття.

У статті розглянуто особливості виявлення злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, проблематику щодо протидії правоохоронним органам у цій сфері та деякі питання реєстрації матеріалів щодо виявлених за ст. 209 Кримінального кодексу України злочинів у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Ключові слова: виявлення, злочин, легалізація, відмивання, доходи, одержані злочинним шляхом.

Аннотация

Мельниченко А. В. **Особенности выявления преступлений, связанных с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем.** – Статья.

В статье рассмотрены особенности выявления преступлений, связанных с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем, проблематика по противодействию правоохранительным органам в этой сфере и некоторые вопросы регистрации материалов относительно выявленных по ст. 209 Уголовного кодекса Украины преступлений в Едином реестре досудебных расследований.

Ключевые слова: выявление, преступление, легализация, отмывание, доходы, полученные преступным путем.

Summary

Melnychenko A. V. **Features of identification of the offenses related to the legalization (laundering) of proceeds from crime.** – Article.

The article describes the features of detection of crimes related to the legalization (laundering) of proceeds from crime, the problem of anti-law enforcement agencies in this area and some of the questions regarding the registration materials identified under art. 209 of the Criminal Code offenses in the Unified Register of pre-trial investigations.

Key words: detection, crime, legalization, money laundering, proceeds of crime.